

УДК 338.244.47

**ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОГО СЕРЕДОВИЩА
ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД В УМОВАХ ВОЄННОГО
СТАНУ****О. Жарський, аспірант**

ORCID ID: 0009-0004-3273-2537

Б. Роголя, аспірант

ORCID ID: 0009-0004-2896-4589

Львівський національний університет природокористування

© О. Жарський, Б. Роголя, 2024

<https://doi.org/10.31734/agrarecon2024.01.070>**Жарський О., Роголя Б. Формування економічного середовища територіальних громад в умовах воєнного стану**

Розглянуто умови адаптації економічного середовища в територіальних громадах у воєнний час. Визначено, що деструктивні процеси, які спостерігаються в економічній системі України під впливом військової агресії, призводять до скорочення фінансових можливостей територіальних громад, а також до невизначеності у формуванні ефективного економічного середовища, підприємницьких ризиків, загального зменшення економічної активності суб'єктів господарювання. Усе це зумовлює зменшення рівня конкурентоспроможності територіальних громад.

Визначено механізми забезпечення функціонування також у межах територіальних громад релокованого бізнесу та його взаємодію з місцевими підприємствами. Окреслено перспективи щодо стабілізації економічного середовища в територіальних громадах та подальшу співпрацю з інвесторами. Встановлено, що економічне середовище територіальних громад визначається різними факторами, які передбачають економічну активність, інфраструктуру, рівень зайнятості, доступ до ресурсів та послуг, податкову політику та інші аспекти. Важливо враховувати, що кожна територіальна громада унікальна, і розвиток економічного середовища пов'язаний із врахуванням специфіки та потенціалу конкретного регіону. Вплив глобальних та національних економічних тенденцій може відігравати важливу роль у формуванні економічного середовища на рівні територіальних громад. Акцентовано, що в умовах воєнної економіки бізнес, який функціонує, забезпечує доходи його власників і доходи найманих працівників, а найголовніше – доходи державного бюджету та бюджетів територіальних громад різних рівнів.

Виявлено специфіку сучасного етапу розвитку територіальних громад в Україні, яка передбачає необхідність формування функціонального взаємозв'язку між ними та регіонами, в яких ці громади розташовані. При цьому в сучасних умовах територіальні громади та регіони стикаються з багатьма викликами, пов'язаними зі зниженням рівня життя, зростанням безробіття, відмовою від інвестування та іншими факторами, які погіршують їхню конкурентоспроможність, тощо.

Ключові слова: економічне середовище, бізнес, територіальна громада, ризики, невизначеність, релокація, місцевий бюджет, сталий розвиток, інвестування, воєнний стан.

Zharskyi O., Rohalia B. Formation of the economic environment of territorial communities under martial law

The article deals with the conditions of adaptation of the economic environment in territorial communities in wartime. It is determined that the destructive processes observed in the economic system of Ukraine under the

influence of military aggression lead to a reduction in the financial capabilities of territorial communities, and also entail uncertainty in the formation of an effective economic environment, entrepreneurial risks, and a general decrease in the economic activity of business entities. All this leads to a decrease in the level of competitiveness of territorial communities.

The study identifies mechanisms for ensuring the functioning of relocated businesses within territorial communities and their interaction with local enterprises. Prospects for stabilizing the economic environment in territorial communities and further cooperation with investors are outlined. It is determined that the economic environment of territorial communities is determined by various factors, including economic activity, infrastructure, employment, access to resources and services, tax policy, and other aspects. It is important to bear in mind that each territorial community is unique, and the development of the economic environment is linked to the specifics and potential of a particular region. In addition, the impact of global and national economic trends can play an important role in shaping the economic environment at the level of territorial communities. It is emphasized that in a wartime economy, a working business provides income for its owners and employees, and most importantly, it provides revenues to the state budget and budgets of territorial communities at various levels.

The author identifies the specifics of the current stage of development of territorial communities in Ukraine, which implies the need to form a functional relationship between them and the regions in which these communities are located. At the same time, in modern conditions, territorial communities and regions face many challenges associated with a decline in living standards, rising unemployment, refusal to invest, and other factors that impair their competitiveness, etc.

Keywords: *economic environment, business, territorial community, risks, uncertainty, relocation, local budget, sustainable development, investment, martial law.*

Постановка проблеми. Формування ефективної системи територіальних громад в Україні, що відбулося в рамках адміністративної реформи та бюджетної децентралізації, дало змогу забезпечити інтенсифікацію процесів регіонального розвитку за рахунок збільшення можливостей регіонів залучення інвестиційних ресурсів, а також завдяки зростанню надходжень до бюджетів самих територіальних громад. Утім деструктивні процеси, які спостерігаються в економічній системі України під впливом військової агресії, призводять до скорочення фінансових можливостей територіальних громад, а також до загального зменшення економічної активності суб'єктів господарювання. Усе це зумовлює невизначеність у формуванні економічного середовища, підприємницькі ризики, зменшення рівня конкурентоспроможності територіальних громад і потребує формування підходів із вирішення проблеми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Низку питань у контексті, пов'язаному з оцінкою економічного середовища територіальних громад, досліджено у працях таких учених як Л. Баценко та В. Мантула (2019), Т. Малишівський та В. Стефінін (2022), І. Чикало (2018), Я. Ландовський та І. Ми-

хайлюк (2022) та інших. Зокрема сформовано належну теоретичну базу щодо питань, пов'язаних із оцінкою економічного потенціалу територіальних громад. Проте низка питань досі залишається актуальною. Зокрема сьогодні ключова проблема полягає у відсутності уніфікованого підходу щодо оцінки економічного середовища. Як результат – немає єдиної універсальної системи індикаторів цієї оцінки в умовах воєнного стану, яку б використовували громади в процесі розробки стратегічних документів.

Умови подальшої адаптації до економічного середовища територіальних громад розглянули Тихончук Л. та Піддубний А. (2023, с. 220), визначивши основні напрями сприяння розвитку внутрішньо переміщених підприємств органами виконавчої влади та місцевого самоврядування і проаналізувавши кількість чинних і релокованих підприємницьких від початку повномасштабного вторгнення.

Автори Коломицева О. та Проданова Л. (2022, с. 25) акцентували, що основними є проблемами функціонування бізнесу територіальних громад України у воєнних умовах є обмеженість матеріальних ресурсів, брак кваліфікованих кадрів та обігових коштів,

інфляція та девальвація, зокрема зростання цін на сировину, руйнування ділових і партнерських зв'язків та проблеми з логістикою, спад попиту на внутрішньому ринку.

Найактуальніші завдання відновлення та сприятливого економічного розвитку громад в умовах війни розглянув Дементов В. (2023, с. 255), запропонувавши збереження або відновлення темпів соціально-економічного розвитку, соціально-економічну підтримку місцевого населення та бізнес-ініціатив (як місцевих мешканців, так і ВПО), ефективну інтеграцію ВПО.

Концептуальні підходи до відновлення конкурентоспроможності економіки територіальних громад і регіонів розробив Подзізей О. (2023, с. 30). Він з'ясував, що конкурентоспроможність територій – ключова складова для забезпечення сталого економічного розвитку та формування високого рівня якості життя населення, а також запропонував такі підходи до відновлення конкурентоспроможності, як розвиток інновацій, трансформація територій, залучення інвестицій, розвиток людського потенціалу тощо.

Постановка завдання. Незважаючи на суттєвий обсяг напрацювань у сфері забезпечення належного рівня економічного розвитку територій, є об'єктивна потреба у вдосконаленні наявних методів та засобів реалізації принципів її забезпечення у зв'язку з посиленням негативного зовнішнього впливу ризиків та загроз на систему фінансово-економічного забезпечення територіальних громад. Дослідження принципів формування сприятливого економічного середовища територіальних громад базується на засадах необхідності вдосконалення наявних переваг за рахунок залучення додаткових інвестиційних ресурсів та реалізації цільових державних програм регіонального розвитку. Проте використання таких підходів дієве лише в умовах сприятливого впливу факторів зовнішнього середовища та не передбачає врахування динаміки змін в економічній системі держави, котрі можуть призвести до погіршення стану конкурентоспроможності тери-

торій. Тому, на нашу думку, є об'єктивна потреба сформуванню нових підходів щодо забезпечення їхнього ефективного соціально-економічного розвитку на засадах відновлення стійкості економічного середовища територіальних громад в умовах воєнного стану. Наше завдання – розкрити умови, проблеми та перспективи формування економічного середовища територіальних громад в умовах воєнного стану в Україні.

Методика дослідження та матеріали.

Теоретичною і методологічною основою дослідження були основні положення економічної теорії та менеджменту, наукові праці вітчизняних і зарубіжних учених з проблем формування економічного середовища територіальних громад, законодавчі та нормативні акти з питань децентралізації та її впливу на економічний розвиток територіальних громад. Для реалізації завдань використано такі методи та прийоми: абстрактно-логічний – при теоретичному узагальненні сутності економічного середовища; проведення порівняльного аналізу діяльності сільських територіальних громад; графічний – для наочного відображення одержаних результатів; узагальнення – при розробці стратегічних напрямів економічного розвитку територіальних громад в умовах воєнного стану в Україні.

Виклад основного матеріалу. Економічне середовище територіальних громад визначається різними факторами, які передбачають економічну активність, інфраструктуру, рівень зайнятості, доступ до ресурсів та послуг, податкову політику та інші аспекти.

Розглянемо кілька ключових аспектів економічного середовища територіальних громад (рис. 1).

1. *Економічна активність* (рівень господарської активності визначається наявністю та розвитком підприємств і підприємницької ініціативи; економічно активні територіальні громади можуть залучати більше інвестицій, створювати нові робочі місця та сприяти розвитку регіональної економіки).

*Рис. 1. Фактори економічного середовища територіальних громад
Розроблено авторами

2. *Інфраструктура* (розвинута інфраструктура, така як транспортна, енергетична, освітня та медична, важлива для стабільності територіальних громад; сформована інфраструктура може забезпечити легший доступ до ресурсів та ринків).

3. *Рівень зайнятості* (забезпечення робочих місць та розвиток ринку праці, ключові для економічної стабільності громад; територіальні громади з високим рівнем зайнятості можуть мати стійкіше економічне середовище).

4. *Доступ до ресурсів та послуг* (громади забезпечують доступ до різних ресурсів, таких як енергія, вода, сировина, а також до різних соціальних та комерційних послуг).

5. *Податкова політика* (податкова політика громад може позначатися на привабливості для бізнесу та інвесторів; бізнес-середовище стає привабливішим, якщо є стимули для підприємств, наприклад, податкові пільги або знижені податкові ставки).

6. *Соціокультурні чинники* (соціокультурні аспекти, такі як якість життя, освіта та культурна спадщина, також можуть впливати на привабливість територіальних громад для мешканців та підприємств).

7. *Інновації та розвиток* (громади, які активно підтримують інновації та розвиток, зазвичай володіють більш конкурентоспроможним економічним середовищем).

Важливо враховувати, що кожна територіальна громада унікальна, і розвиток її економічного середовища пов'язаний з урахуванням специфіки та потенціалу конкретного регіону. Також вплив глобальних та національних економічних тенденцій може відігравати важливу роль у формуванні економічного середовища на рівні територіальних громад.

Умови воєнного стану зумовлюють появу нового для країни явища – територіального переміщення бізнесу з регіонів ведення бойових дій та тимчасово окупованих територій. Згідно з даними Міністерства економіки України (Міністерство економіки України, 2022) 800 підприємств було переміщено, з яких 78 % уже повноцінно функціонують на нових місцях, ще 239 шукають підходящі локації або спосіб транспортування. Водночас спостерігається процес подвійної релокації (Дія. Бізнес, 2022). Бізнеси повертаються на

попередні місяці роботи у зв'язку з покращанням там безпекової ситуації.

Воєнні дії на території України внесли значні корективи в умови здійснення підприємницької діяльності. Бізнесові структури цілком або частково втратили виробничі потужності, кваліфікованих працівників, зазнала змін і логістика. Унаслідок цього, на кінець 2022 р. 31,7 % підприємств не працюють або майже зупинені (Ландовський та Михайлюк, 2022). За даними досліджень стану та потреб бізнесу в Україні, «ще найнижчий показник із початку опитувань у березні, зокрема, у квітні не працювали частково або повністю 55,9 % підприємств, у червні – 46,8 %, у вересні – 33,8 %». Наразі дослідники виділяють декілька типів суб'єктів господарювання: «ті, що залишились у первинному місці діяльності; ті, що працюють у гібридному режимі (частково дистанційно); ті, що здійснили релокацію (Тихончук та Піддубний, 2023).

Воєнні дії призвели до руйнування переважно фізичної інфраструктури – первинний (сільське господарство та видобуток) та вторинний (виробництво) сектори економіки постраждали найбільше, третинний сектор (сфера послуг), на який до війни припадало до 65 % ВВП країни, виявився більш мобільним, що дозволило зберегти економічну активність населення навіть у прифронтових регіонах. Війна сформувала нові умови невизначеності, нові формати поточного забезпечення життєдіяльності населення громад, нові потреби людей, нові запити комплексної мобілізації ресурсів для збереження оптимального соціально-економічного стану на місцях та переорієнтації на відновлення та економічний розвиток постраждалих від війни громад, на нові форми та рівні співпраці, взаємопідтримки та міжсекторальної взаємодії з метою забезпечення безпеки, захисту життя, фізичного та психічного здоров'я, збереження та підвищення якості життя мешканців територіальних громад (Подзізей, 2023).

Узагальнюючи проблеми бізнесу територіальних громад України у воєнних умовах, звернемося до аналітичних звітів, сформу-

ваних у вересні поточного року Advanter Group, Європейською бізнес-асоціацією й Інститутом економічних досліджень та політичних консультацій (Коломицева та Проданова, 2022). Звіти містять результати досліджень сучасних перешкод та ризиків діяльності українського бізнесу й підтверджують наявність проблем функціонування економічного середовища територіальних громад в умовах воєнного стану в Україні. Основні перешкоди та ризики діяльності українського бізнесу, за версією Advanter Group (863 респонденти) та ІЕДПК (понад 500 підприємств територіальних громад 21 регіону України), проілюстровано на рис. 2.

Отже, основними проблемами функціонування та розвитку українського бізнесу у воєнних умовах є: відсутність необхідної кількості платоспроможних клієнтів на внутрішньому ринку; брак капіталу; високий ступінь невизначеності ситуації в Україні.

Специфіка сучасного етапу розвитку територіальних громад в Україні передбачає необхідність формування функціонального взаємозв'язку між ними та регіонами, у яких ці громади розташовані. Адже системність підходу до забезпечення сталого розвитку територій передбачає оцінку саме регіонального аспекту, а не зосереджується на діяльності окремих громад. При цьому в сучасних умовах територіальні громади та регіони стикаються з багатьма викликами, пов'язаними зі зниженням рівня життя, зростанням безробіття, відмовою від інвестування та іншими факторами, які погіршують їхню конкурентоспроможність тощо.

За висновками сучасних вітчизняних науковців, в умовах війни основними дієвими антикризовими інструментами відновлення і соціально-економічного розвитку в стратегічному контексті мають стати: фінансовий лізинг, аутсорсинг, індустріальні парки, агенції місцевого економічного розвитку, центри залучення інвестицій, бізнес-інкубатори, кооперативи, кластери, револьверні фонди, соціальне підприємництво, підтримка ВПО тощо (Дементов, 2023).

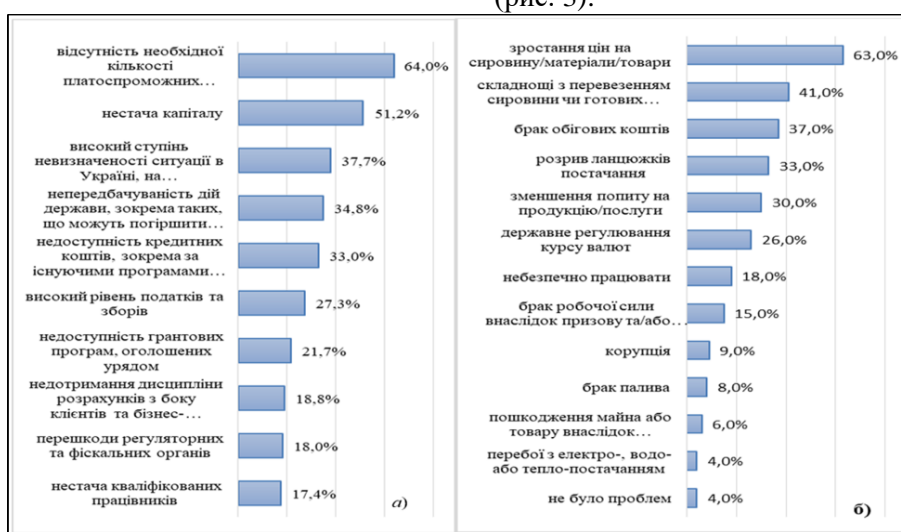
Найрезультативнішими можуть стати такі інструменти:

➤ *бізнес-інкубатори*, які сприяють покращанню конкурентної привабливості громад, формуванню бізнес-середовища, розвитку підприємництва, створенню робочих місць, збільшенню надходжень до бюджету, зниженню тінізації бізнесу;

➤ *револьверні фонди*, які забезпечують надання економічно вигідних сприятливих позик на поворотній основі суб'єктам підприємницької діяльності на реалізацію економічних цілей, які відповідають стратегічним пріоритетам соціально-економічного розвитку громад;

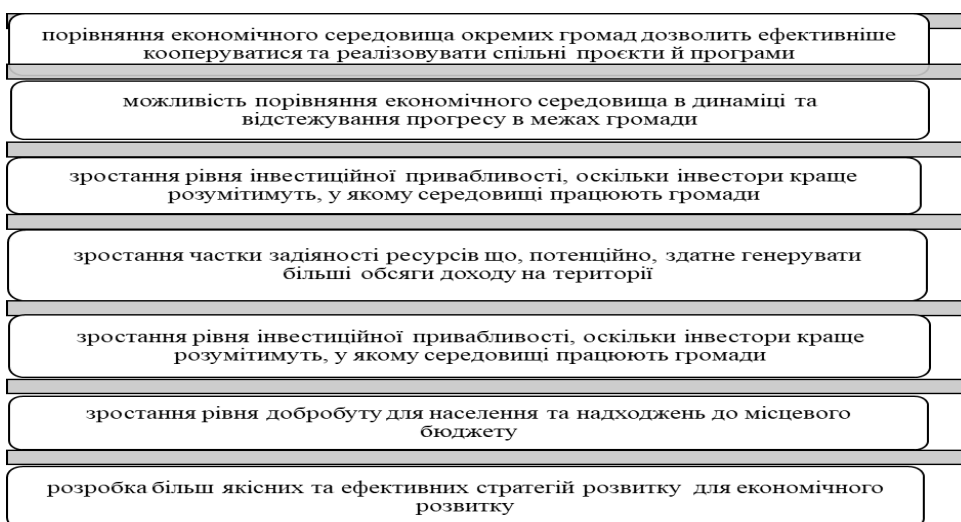
➤ *соціальне підприємництво*, яке першочергово орієнтоване на виконання конкретних соціальних завдань і корелюється з конкретними цілями стратегій розвитку громад; адвокаційні та мотиваційно-навчальні заходи.

Одним із найважливіших завдань сьогодення в науковому світі мала б стати розробка системи складових та індикаторів оцінки економічного середовища територіальних громад. Вважаємо, що розробка такої системи матиме низку позитивних наслідків у контексті післявоєнного відновлення, зокрема (рис. 3):

Рис. 2. Проблеми функціонування українських бізнес-структур в умовах війни: за версією Advanter Group; за версією ІЕДПК

*Джерело: Institute of Economic Research and Political Consultations, 2022

Рис. 3. Позитивні наслідки формування системи складових та індикаторів оцінки економічного середовища територіальних громад у контексті післявоєнного відновлення

*Сформовано авторами

Для формування уніфікованої системи оцінки економічного середовища територіальних громад можна адаптувати концепцію Джонатана Порітта «5 капіталів» для використання її на рівні громад. Модель «П'яти капіталів» розробила організація, відома як Форум майбутнього, заснована британським гуру екології Джонатаном Порріттом (Forum for the future, 2018). Модель виокремлює п'ять основних «видів» капіталу:

1) виробничий капітал містить матеріальні блага або основні засоби, які сприяють виробничому процесу, а не є власне продуктом, наприклад, інструменти, машини та споруди;

2) природний капітал – це будь-який запас або потік енергії та матеріалів, які беруть участь у виробництві товарів та послуг;

3) людський капітал складається зі здоров'я, знань, навичок та мотивації людей – ключових складових продуктивної роботи;

4) фінансовий капітал відіграє важливу роль у нашій економіці, дозволяючи володіти й торгувати іншими типами капіталу. Але, на відміну від інших типів, він сам по собі не має реальної вартості, а репрезентує природний, людський, соціальний або виробничий капітал;

5) соціальний капітал стосується інституцій, які допомагають підтримувати та розвивати людський капітал у партнерстві з іншими (наприклад, сім'ї, громади, підп-

риємства, профспілки, школи та волонтерські організації).

Варто розуміти, що таку концепцію розробляли для використання у приватному секторі для оцінки окремих компаній. Відповідно, з метою використання цієї концепції для оцінки громад необхідно провести адаптацію. Зокрема важливо додати елементи, якими володіють громади як суб'єкти публічного управління.

Висновки. Формування стійкого економічного середовища територіальних громад потребує застосування дієвого комплексного підходу, який охоплює забезпечення належного рівня інфраструктури, залучення інвестицій та розвитку людського капіталу. В умовах сучасної економічної ситуації набуває особливої актуальності в аспекті відновлення економічної активності після кризового періоду початку війни. Важливість такого підходу полягає в тому, що він орієнтований на забезпечення більш стабільних умов для розвитку територіальних громад, унаслідок чого зростає життєвий рівень населення громади та скорочення її відставання від інших регіонів. Ефективна робота бізнес-структур для територіальних громад України в умовах воєнного стану має величезне значення. Бізнес має забезпечувати доходи його власників і доходи найманих працівників, а найголовніше – доходи державного бюджету та бюджетів територіальних громад різних рівнів.

СПИСОК ПОСИЛАНЬ

Баценко, Л. та Мантула, В., 2019. Оцінка ресурсного потенціалу об'єднаної територіальної громади. *European Journal of economics and management*, 1 (5), с. 242–255.

Бойчук, І. та Гарба, О., 2022. Специфіка промислового маркетингу в умовах воєнного часу. *Підприємництво і маркетинг у формуванні національної безпеки за умов сучасних глобальних викликів : тези доповідей Економ. наук.-прак. форуму*, м. Хмельницький, 1-3 груд. 2022 р. ХНУ, с. 16–19 [online] Доступно: <http://surl.li/fpjhx> [Дата звернення 9 лютого 2024].

Дементов, В., 2023. Підтримка підприємництва як один із дієвих інструментів відновлення та розвитку громад в умовах воєнного стану. *Правова наука і державотворення в Україні у контексті інтеграційних процесів*. Суми.

За рік війни в більш безпечні регіони релоковано 800 підприємств. Міністерство економіки України: вебсайт [online] Доступно: <http://surl.li/fpjo1> [Дата звернення 05 лютого 2024].

Коломицева, О. та Проданова, Л., 2022. Бізнес-структури територіальних громад України в умовах військового стану: проблеми функціонування. *Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету. Економічні науки*, 66, с. 17–29.

Ландовський, Я. та Михайлюк, І., 2022. Вимушена міграція та релокація бізнесу як потенціал територіальних громад. *Education and science of today: intersectoral issues and development of sciences* : зб. наук. праць «ЛОГОΣ» з матеріалами IV Міжнар. наук.-практ. конф., м. Кембридж, Вінниця-Кембридж : Європейська наукова платформа, Р. С. Publishing House. С. 145–146 [online] Доступно: <http://surl.li/fpjra> [Дата звернення 03 лютого 2024].

Малишівський, Т. та Стефінін, В., 2022. Адаптація концепції «5 капіталів» щодо аналізу ресурсного потенціалу на рівні громад. *Актуальні проблеми розвитку економіки регіону* [online] Доступно: <http://hdl.handle.net/123456789/12631> [Дата звернення 13 лютого 2024].

Подзізей, О., 2023. Концептуальні підходи відновлення конкурентоспроможності територіальних громад і регіонів. *Економічний часопис Волинського національного університету імені Лесі Українки. Економіка*, 1, с. 28–33.

Стан та потреби бізнесу в умовах війни: результати опитування в листопаді 2022 року. *Дія. Бізнес: вебсайт* [online] Доступно: <http://surl.li/есefp> [Дата звернення 03 лютого 2024].

Тихончук, Л. та Піддубний, А., 2023. Функціонування релокованого бізнесу у територіальних громадах (на прикладі Рівненської області). *Вісник НУВГП. Серія «Економічні науки»*, 1 (101), с. 216–227.

Чикало І., 2018. Управління ресурсним потенціалом об'єднаних територіальних громад на засадах стратегічного підходу. *Причорноморські економічні студії*, 36 (1), с. 93–98.

The Five Capitals - a framework for sustainability. Forum for the future [online] Доступно: <https://www.forumforthefuture.org/the-five-capitals> [Дата звернення 11 лютого 2024].

Стаття надійшла 20.02.2024

